

ISSN 1563-0269
Индекс 75871; 25871

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

Тарих сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия историческая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

JOURNAL

of history

№3 (86)

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

АРХЕОЛОГ,
ПРОФЕССОР ВИКТОР
ЗАЙБЕРТ – 70 ЖАСТА

Тарих ғылымдарының докторы, археология профессоры, Германия археология институтының және ҚР Әлеуметтік ғылымдар академиясының мүше-корреспонденті Виктор Федорович Зайберт 70 жасқа толып отыр. Ол әлемдік археологияға мол үлес қосқан отандық кәсіби археологтардың бірі болып табылады.

В.Ф. Зайберт 1947 жылы Солтүстік Қазақстан облысы Есіл ауданы Николаевка ауылында Еділ бойындағы неміс автономиясынан қоныс аударылған ауылдық зиялылар отбасында дүниеге келген. 1965 жылы Есіл ауданындағы Явленка орта мектебін тәмәмдаған соң Петропавл педагогикалық институтына оқуға түседі. Оны 1969 жылы бітіріп шығады.

Ол 2-курста жүріп археолог Г.Б. Здановичпен танысады. Айта кету керек, 1967 жылы Г.Б. Зданович Солтүстік Қазақстан облыстық өлкетану музейі мен Петропавл педагогикалық институты базаларының негізінде Солтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясын жасақтайды. Экспедиция құрылған күннен бастап Виктор Зайберт өз ұстазының қасында болып, оның сенімді серігіне айналды. Алғашқы жылдары экспедиция жұмыстары Явленка және Покровка ауылдары маңында жүргізілді. Жер жағдайын жақсы білетін В.Ф. Зайберт ұстазына таптырмас қолқанат бола алды.

Институтты бітірген соң Виктор Зайберт 1969-1976 жылдары Солтүстік Қазақстан облыстық өлкетану музейіндегі археология бөлімінде жұмыс істеді. Алғашқыда реставратор, ғылыми қызметкер, кейіннен бөлім бастығы болып қызмет етті. 1977-1980 жылдар ол үшін жемісті болған еді. Бастапқыда пединститутта жұмыс істеді, одан кейін Мәскеу қаласындағы КСРО Ғылым академиясы Археология институтының аспирантурасында оқыды. Виктор Зайберт аспирантурада оқып жүрген кезде оның диссертациясына атақты археолог О.Н. Бадер (1903-1979) жетекшілік етті. Ол оның ең соңғы аспиранты еді. Ұстазымен ақылдаса келе В.Ф. Зайберт «Солтүстік Қазақстан неолиті» тақырыбын таңдап алған болатын. 1972 жылдан бастап Солтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясын басқарып жүрген Виктор Зайбертте тақырыпқа қатысты материалдар жеткілікті болған еді. Диссертациясының мәтіні неолиттік атбасар мәдениетін қамтыды, осы мәдениеттің ерекшеліктері мен негізгі мәселелерін көтерген ол ғылыми ізденісін сәтті қорғап шықты.

Осыдан кейін елге қайтып келіп, 1998 жылға дейін пединститутта (қазіргі М.К. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті) қызметін жалғастырды. Осы аралықта ол оқытушы, кафедра меңгерушісі, тарих-филология факультетінің деканы, ғылым жөніндегі проректор, университет НИС басшысы болып қызмет еткен болатын.

Университетте жүріп үзбей ғылыми ізденістермен шұғылданды. 1992 жылы «Археология» мамандығы бойынша «Орал-Ертіс өзендер аралығындағы энеолит» тақырыбында докторлық диссертациясын Новосібір қаласындағы РФА Сібір бөлімшесіндегі Археология және этнография институтында сәтті қорғап шықты. Ал 1996 жылы профессор лауазымын иемденді. Айта кету керек, Виктор Зайберттің докторлық диссертациясына 1980 жылы Солтүстік Қазақстан облысы Айыртау ауданындағы өзі ашқан Ботай қонысының материалдары негізге алынды. Бұл қоныстан басқа көптеген ескерткіштердің (Красный Яр, Баландино, Рошинское, Сергеевка, т.б.) материалдарын зерделей келе ғалым татымды тұжырымдар жасады. Ол қазақ сахарасында жылқы қолға үйретілгендігін дәлелдеді.

1990 жылдардың ортасына қарай Виктор Зайберт Германиядағы Питтсбург, Берлин қалаларындағы археолог әріптестерімен тығыз ғылыми байланыстар орнатты. 1995 жылы Ботай қонысында «Еуразия көне жылқышылары» атты халықаралық симпозиум өткізуге мұрын-

дық болды. Бұл симпозиумға 16 мемлекеттен 80-нен астам археологтар қатысқан еді. Келген қонақтардың барлығы табылған материалдарды зор ықыласпен қарап, бұлтартпайтын археологиялық деректерді көріп қайтты. Біразы археологиялық ізденістерге қатысуға құлшыныс та танытты. Нәтижесінде 1997-2000 жылдары ерте темір дәуіріне жататын «Солтүстік Қазақстан облысы Сергеевка ауылы маңындағы Байқара қорғаны мен қорымын қазу» атты Қазақстан-Германия бірлескен жобасы жүргізілді. Бұл жобаның нәтижелері орыс және неміс тілдерінде жарияланған «Большой курган Байқара» телавторлық монографиясында қорытындыланды.

1999-2002 жылдары Виктор Федорович Зайберт Петропавл бизнес және басқару институтында ректор, 2002-2003 жылдары Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті Пединститутының директоры, 2005-2009 жылдары саясаттану және тарих кафедрасының меңгерушісі, сонымен қатар «Көкше» археология және мәденигенез ғылыми орталығының директоры болып қызмет етті. Кейіннен зейнеткерлікке шыққан соң да жазда күрегін, қыста қаламын тастамай археология саласында аянбай еңбек ете берді.

Бүгінгі таңда Виктор Федорович Зайберт әлемдік археологияда өз орнын алған кәсіби археолог болып саналады. Бұған ғалымның шетелдерде оқыған дәрістері, түрлі форумдарда жасаған баяндамалары, ұйымдастырған көрмелері, шетелдік ғылыми мекемелердің берген атақтары да нақты дәлел бола алады. Мәселен, 1994 жылы Кембридже ол «Далалық өркениеттің бастаулары» атты 2 айлық көрме ұйымдастырды. Белфаст, Кембридж, Оксфорд, Ньюкастл, Эдинбург қалаларындағы университеттер мен ғылыми мекемелерде дәрістер оқыды. 1996 жылы Берлин археология институтында «Ботай мәдениеті және Қазақстан далаларында өнім өндіру экономикасының қалыптасуы» атты тақырыпта баяндама жасады. 1997 жылы Германия археология институтының мүше-корреспонденті болып сайланды.

Қазақстанда да көптеген университеттер мен ғылыми мекемелерде үнемі дәріс оқып, көрмелер ұйымдастырып жүреді. Оның дәрістерін мыңдаған студенттер тыңдады. 2007 жылы Алматы қаласында Республикалық мемлекеттік музейде «Ботай – далалық өркениеттің бастауы» тақырыбында көрме ұйымдастырды. 2011 жылы Солтүстік Қазақстан облыстық музейі «Орталық Азиядағы археологиялық зерттеулер»

атты халықаралық фотокөрмеде В.Ф. Зайберттің материалдарын көптеп пайдаланды. Биыл ғалым өзінің 70-жылдық мерейтойы қарсаңында әл-Фараби атындағы ҚазҰУ тарих, археология және этнология факультетінде көшбасшылық дәріс оқыды. Дәрісті студенттер, магистранттар, докторанттар, профессор-оқытушылар құрамы зор ықыласпен тыңдады.

Қазіргі таңда Виктор Федорович Зайберттің 100-ден астам ғылыми еңбектері жарыққа шыққан. Олардың әрбірі өзінің ғылыми мазмұнымен ерекшелінеді. Дегенмен ол отандық археология тарихына өз есімін қалдырған ғалым. Себебі ол әлемдік археологияға неолиттік «атбасар мәдениеті» мен энеолиттік «ботай мәдениеті» сынды бірегей дүниелерді енгізе алған зерттеуші болып табылады. Зерттеушінің ғылыми еңбектерінің хронологиясы тас дәуірінен орта ғасырларға дейінгі аралықты, яғни кең диапазонды қамтиды десек артық айтпаймыз.

Ол – ұзақ жылдар бойы еліміздің солтүстік өңірлерінде археологиямен айналысқан білікті маман, жоғары оқу орындарында жұмыс істеп келе жатқан ардақты ұстаз. Оның тың ашулары Қазақстан археологиясының беттеріндегі бірқатар «ақтаңдақтар» орнын толықтырған деуге болады. Мәселен, В.Ф. Зайберт өткен ғасырдың 70-80-жылдары Атбасар өңірінен 200-ден астам тас дәуірінің ескерткіштерін ашып, қазба жұмыстарын жүргізген. Нәтижесінде жоғарыда айтылған «атбасар мәдениеті» және де өзге археологиялық нысандар бойынша Солтүстік Қазақстанның голоцен заманындағы тас ғасырының хронологиясы, кезеңдестірілуі, тарихи дамуы қалпына келтірілді. Ал қазба жұмыстары 1980 жылы басталған энеолиттік Ботай қонысы әлемге танылған ескерткіштердің бірі болып табылады. Бұл қоныс материалдары жылқы малының Қазақстанда қолға

үйрегілгендігін дәлелдейді. Сондай-ақ шетелдік ғалымдар қазба кезінде табылған құмыралардан қымыз қалдықтары анықталған болатын. Аталмыш қоныстан 365 мыңдай жылқы сүйектері анықталған. Қоныстағы баспаналар қалпына келтіріліп, оның қазақтың шошаласына ұқсастығы дәлелденген. Міне, В.Ф. Зайберт және оның әріптестерінің арқасында «қазақ өркениетінің» бірнеше мыңжылдық тарихы бар екендігі тағы да нақтылана түсті.

Ғалым өз зерттеулері туралы былай дейді: «Археология – жалғыздың ғылымы емес, бұл ұжымдық ғылым саласы. Менің жетекшілігіммен Ботай мәдениетінің алдындағы атбасар мәдениеті ашылды. Ол бұдан 10 мың жыл бұрын қалыптасып, біздің заманымыздан бұрынғы үшінші мыңжылдықта аяқталды. Ал Ботай мәдениеті біздің заманымыздан бұрынғы төртінші мыңжылдықтағы Атбасар мәдениетімен бір ортада қабаттаса қалыптасты. Бұл мәдениеттер екі мың жылдай бірге жасасып келді, өзара байланыстарға түсті, соның негізінде ботай секілді жаңа мәдениет қалыптасты». Мұның растығын жаңа зерттеулер де нақтылап отыр.

Бүгінгі күні жасы 70-ке толып отырған В.Ф.Зайберт археология сынды ғылымның ауыр да сүрлеулі жолын таңдап, ұстаздықтың үлгісін көпке көрсетіп жүрген дара тұлға ретінде сипатталынады. Мерейтой иесіне әл-Фараби атындағы ҚазҰУ тарих, археология және этнология факультетінің ұжымы мол бақыт, зор денсаулық және қажымас қайрат тілейді!

*тарих ғылымдарының докторы
Байғонақов Д.С.*

*тарих ғылымдарының кандидаты,
доцент Сәбденова Г.Е.*

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

<i>Сактаганова З.Г., Карсакова Г.Б.</i> Влияние голода на рост числа беспризорных детей в Акмолинской губернии в 1920-е гг.	4
<i>Mehmet Dervish Kilinchkaya</i> Relations between Mustafa Kemal Atatürk and unionists (during the armistice period 1918-1921)	11
<i>Kara Abdulvahap, Kumganbayev Zh.</i> How Mustafa Chokai, A Prominent Historical Figure of the History of Kazakhstan's Independence Was Presented as a Traitor in the Soviet Period?	23
<i>Ali Rıza Tosun, Karataiev O.</i> Comparing Dīvānu Lugāti't-Türk and lexicon in accordance with beginning letter aleph	27
<i>Altymyshova Z., Hassanaeva L.</i> The legal basis of the decrees of the Council of People's Commissars of the RSFSR about archive affairs and archival ideologies in Kazakhstan	35
<i>Саурықов Е., Әбдімомынов Н.</i> Батыс деректері бойынша ғұн тіліне қатысты тарихи есім атаулары	40
<i>Чарғынова Г.О.</i> Жетішаһар мемлекеті мен Осман империясының өзара байланыстары тарихынан	47
<i>Сорокин Д.В.</i> Метод сбора, обработки и демонстрации информации при реализации проекта «Создание ГИС-портала «Памятники истории и культуры Казахстана»	56
<i>Sala R., Kartaeva T.</i> Ethnic names for camel types in the Aral-Syrdarya delta regions	63
<i>Michael Hancock-Parmer</i> The Creation of Elim-ai	74
<i>Сейсенбаева А.</i> Репатрианттар (оралман) мәселесінің зерттелу деңгейі	80
<i>Мүсілімқызы Б.</i> Қазақ ұлтының ұрпақ тәрбиесінің тарихи қайнары	86
<i>Мекебайев Т.К., Kumganbayev Zh.Zh.</i> Public and political activity of the Kazakh intelligentsia in the early twentieth-century	92

Мерейтой – Юбилей

<i>Байғонақов Д., Сәбденова Г.</i> Археолог, профессор Виктор Зайберт – 70 жаста	99
<i>Омаров Ғ., Байғонақов Д.</i> Археолог, әрі ұстаз Н.Алдабергенов 70 жаста	102